

ԱՐՄԻՆԵ ՂԱԶԱՐՅԱՆ

**ԱՂԱՆԴՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ԱԿՏԻ
ԱՌԱՆՁՆԱԿԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.
ԴՐԱՆՑ «ԱՌԱՔԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ» ԵՎ ԱՆՁԱՆՑ
ՆԵՐԳՐԱՎՄԱՆ ՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ԱԿՏԻ ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐԸ**

Խորհրդային իշխանության փլուզումից հետո հայ ժողովրդի ինչպես քաղաքական, տնտեսական, այնպես էլ հոգևոր կյանքում մեծ փոփոխություններ կատարվեցին: Աթեիստական հասարակարգից հետո մարդիկ սկսեցին տարերայնորեն վերագտնել կորցրած հոգևոր արժեքները, և քանի որ Եկեղեցին խորհրդային աթեիստ հասարակարգի պարտադրած կապանքների պատճառով անպատրաստ վիճակում էր, ապա տարբեր աղանդներ, օգտվելով իրավիճակից, ժողովրդի սոցիալ-տնտեսական ծանր պայմաններից, տարբեր բարեգործական և ոչ բարեգործական կազմակերպությունների անվան տակ, իրենց փորձառու և լավ պատրաստված «քարոզիչներով» ներխուժեցին մեր երկիր: Ի տարբերություն ավանդական մշակութաստեղծ կրոնների՝ այս շարժումները հայտնի են որպես քայքայիչ, տոտալիտար պաշտամունքներ կամ աղանդներ, որոնց գործունեությունն ու նպատակները հեռու են գնում և որոնք ղեկավարվում են արտաքին գաղտնի հատուկ ծառայությունների կողմից:

Որո՞նք են օտարածին կրոնական համայնքների հիմնական և ենթատեքստային նպատակները:

Եթե ոչ անմիջականորեն, ապա միջնորդավորված ձևով այն օտարերկրյա հատուկ ծառայությունների գործունեության յուրահատուկ տեսակ է իր գործունեության զույգ արտահայտություններով.

1. Բավականաչափ տեսանելի, քանզի այս հասարակության մեջ «նրանց ներկայությամբ կարևոր շատ գործընթացներ իրենց պետության համար վերահսկելի են դառնում»¹:

2. Առավել քողարկված՝ քայքայում են իրենց հետաքրքրություններին հակասող մի շարք գաղափարական հիմքեր՝ ներարկելով նոր գաղափարներ՝ անմիջականորեն (կրոնական ենթատեքստով) և օգտագործելով ենթագիտակցական ազդեցությունը (օրինակ, Երուվայի վկաներ գորակոչիկները, որոնք հրաժարվում են զինվորական ծառայությունից: Ձեռքը «գենք» չվերցնելն ուղղված է պետական և ազգային անվտանգության դեմ, ի վերջո՝ տեսակի պահպանման, ինքնապահպանման դեմ):

Ենթագիտակցական ազդեցության մասին խոսելիս չենք կարող այն չամփոփել «հոգեբանական պատերազմ» հասկացության մեջ: Մարդիկ այն վարում են դեռևս վաղ ժամանակներից, սակայն երբեք չեն «ցուցադրում»: Հայտնի է, որ հոգեբանական պատերազմ-

¹ Մ. Հայրապետյան, 21 հարց ու պատասխան, այսօրվա և վաղվա, Երևան, 1999, էջ 9:

ների մասնագետները զգուշորեն գործածում են մարդկային հույզերի և գիտակցության վրա ազդեցության արդյունավետ միջոցները:

«Հոգեբանական պատերազմը» մարդկանց վրա ազդեցության տարբեր ձևերի, մեթոդների, միջոցների ընդհանրությունն է, նրանց հոգեբանական բնութագրերը (հայացքներ, կարծիքներ, արժեքային կողմնորոշումներ, տրամադրություններ, դիրքորոշումներ, վարքի ստերեոտիպեր). նաև խմբային նորմերը, զանգվածային տրամադրությունները՝ հասարակական գիտակցությունն ամբողջությամբ, իրենց ցանկալի ուղղությամբ փոխելու նպատակով: Խաղաղ պայմաններում լուծում են քարոզչական և գաղափարական խնդիրներ՝ կառավարության պատվերով և ազգային անվտանգության հետաքրքրություններից ելնելով:

«Առհասարակ ցանկացած երկրի քաղաքացիական բնակչությունն ավելի քիչ է գաղափարականացված, քան զինծառայողները, և ավելի քիչ է հոգեբանական ազդեցության ենթարկվում ուժգն-քաղաքական ղեկավարության կողմից (գաղափարական նկատառումներով): Այս և մի շարք այլ պատճառներով, այն ավելի ընկալունակ է հակառակորդի քարոզչությանը: Հոգեբանական պատերազմ քաղաքացիների, բնակչության նկատմամբ վարում են՝ նրա գիտակցության մեջ ներարկելու գաղափարներ, հայացքներ, պատկերացումներ, որոնք թուլացնում են մարդկանց պատրաստվածությունն ակտիվ մասնակցելու «պատերազմին» բարոյա-քաղաքական միասնությունը խախտելու համար»²:

Հոգեբանական պատերազմի ներազդեցության ձևերը բազմազան են: Զարգացմանը զուգընթաց կատարելագործվում են նաև հոգեբանական ներազդեցության մեխանիզմները, որոնք կիրառվում են աղանդավորական խմբերում: Որպես ներազդեցության միջոց օգտագործում են նաև հոգեմետ միջոցներ, որը հոգեբանական մեկուսացում է ենթադրում անձի հարազատ միջավայրից: Օգտագործում են գիտակցության և ենթագիտակցության գաղափարական և հոգեբանական կառուցվածքների փոփոխության նպատակներով, հուզական վիճակների փոփոխությամբ, վարքի որոշակի ձևերի խթանման համար:

Այսպիսով, գիտե՞նալով գլխավոր նպատակները, փորձենք առանձնացնել աղանդավորական գործունեության խնդիրները.

1. Հրահրել քաղաքական, ազգային, կրոնական թշնամություն բնակչության տարբեր խմբերի միջև.

2. Հրահրել հակասություններ բնակչության առանձին խմբերի, կառավարության և Եկեղեցու նկատմամբ.

3. Հասնել բարոյական հավանությանը և ռեալ օգնությանն իրենց կողմից ներգրավված անձանցից՝ ցանկացած գործունեության համար.

4. Բացասական տրամադրվածություն ստեղծել «այն բոլորի» նկատմամբ, ովքեր «իրենցից» չեն.

5. Բնական մտածողության վերացում և կույր հավատի սերմանում միայն իրենց գաղափարներին, լիդերին.

² В. Крысько, Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт), Минск, 1999, стр. 70.

6. Օտարում - օտարացնել մարդկանց իրենց իսկ հասարակությունից, միջավայրից, մանիպուլյացիաներով կառավարել նրանց գիտակցությունը և եմթագիտակցությունը և օգտագործել իրենց նպատակների համար:

Փորձենք առանձնացնել անձի ներգրավման որոշ հոգեբանական պատճառներ, որոնք թաքնված են «արտաքին պատճառների» տակ: Մինչ այդ տեսնենք, թե ինչ է իրենից ներկայացնում աղանդը որպես հոգեբանական կառույց, և ինչ ազդեցություն են թողնում խմբային մեխանիզմները, «աշխատանքի սկզբունքները» և լծակները մարդկանց վրա:

Աղանդներն իրենցից ներկայացնում են արհեստական զանգվածներ, որտեղ անհրաժեշտ է արտաքին ստիպողականություն՝ ստեղծված աղանդավորական կազմակերպությունն ամուր ու արտաքին ազդեցություններից զերծ պահելու համար:

Աղանդները միակողմանի, «փակ» կառույց են: Որպես կանոն, ոչ ոքի ընտրության հնարավորություն չեն տալիս: Դուրս գալու փորձերը սովորաբար հետապնդվում և խստորեն պատժվում են, կամ էլ այն հատուկ պայմանների հետ է կապված: Պատճառներից գլխավորը նման կարգերի կառույցների խորհրդանիշերի գաղտնի պահպանելն է: Ընդհանուր խորհրդանիշերը հոգևոր աշխարհի ընդհանրության համար կարևոր գործոններ են, և աղանդները կազմավորվում են դրանցով: Տվյալ միությունը, կառույցը չխախտելու, չփլուզելու համար սիմվոլները գաղտնի են, համակարգը՝ փակ:

Աղանդավորական կառույցի համար անհրաժեշտ է իր անդամի հավատարմությունը: «Ներքնման ազդեցությամբ զանգվածն ընդունակ է մեծ ինքնազոհության, անշահախընդրության, գաղափարին նվիրվածության»³: Աղանդավորական կառույցն ունի զանգվածի հոգեբանական օրինաչափությունները և օգտագործում է անձի մի շարք հոգեբանական մեխանիզմներ՝ կառույցը պահպանելու, մարդկանց ներգրավելու համար: Կարևոր մեխանիզմներից են զանգվածային ներքնմանը, հիպնոտիկ վիճակի ստեղծումը, առաջնորդի «հեղինակությունը», «անքիծությունը», զգացմունքային, հուզական վարակիչ մթնոլորտը, համապատասխան խորհրդանիշերը:

Կառույցում անձն ունի յուրահատուկ կապեր առաջնորդի և այլ անդամների՝ «մյուսներին» հետ: «Նույնականացնելով իրեն առաջնորդի հետ՝ սուբյեկտը միաժամանակ հակադրում է իրեն բոլոր նրանց, ովքեր ունեն այլ նույնականացում: Գաղափարական հորը վերագրելով դրական հատկանիշներ՝ անհատը անգիտակցական մակարդակում բացասականացնում է նրանց, ովքեր մտածում են նրա մասին այլ կերպ՝ բացառելով անգամ որևէ այլախոհություն, ճշմարտության հնարավորություն»⁴:

Խմբին բնորոշող առանձնահատկություններն են.

1. «Փակ» կառուցվածք (խումբ՝ իր հատկանիշներով. հիերարխիա, կազմակերպվածություն, տարածք և այլն).
2. Ուսմունքներ (ծիսական խոնարհում, իրենց ուսմունքի բարձրագույն ճշմարտություն).
3. Լիդեր (խարիզմատիկ առաջնորդ, որն անթերի է).
4. Հոգեբանական ներազդեցություն (անդամներ ներգրավելու և անդամակցությունը պահպանելու տակտիկա և ռազմավարություն).

³ З. Фрейд, Психоналитические этюды, Минск, 1998, стр. 426.

⁴ А. И. Белкин, Индивидуальность и социализация /Гормоны и мозг/, М., 1979, стр. 16.

5. Անընդհատ «մարդատրս» («տուրք գործ», «աշխատանք»):

Աշխատանքի սկզբունքներն են.

- Անձի հետ շփման մատչելիություն, «մտահոգվածություն» դեպի առանձին անհատը, նրա խնդիրները.

- «Նշանակալիության» բարձրացում, գնահատում (մինչև նրա հետ հանդիպելը ոչ ոք ըստ արժանվույն չէր գնահատել).

- Կարեկցում.

- Մխիթարում.

- «Նոր կյանքի հույս» և այլն:

Այդ ամենը կատարվում է հոգեբանական մուրք աշխատանքով՝ անձի ճգնաժամային հոգեվիճակի օգտագործմամբ. օտարման (ընտանիքից, ընկերներից, հասարակությունից) իրավիճակի ստեղծում և խորացում, զգացմունքային, վերելքների և անկումների գրգռում, ֆիզիկական, ֆինանսական և հոգեբանական կախվածության ստեղծում, և այս ամենից հետո «տոտալիտար աշխարհայացքի», «մենք-նրանք» հստակ ձևավորում՝ բարու և չարի տարաբաժանմամբ:

Ինչո՞ւ են մարդիկ ներգրավվում և ինչպե՞ս: Նախ անդամների մեջ ընդգրկվելու կարևորագույն և առաջնային մոտիվը անձի դրդապատճառներն են. այն է՝ նյութական և բարոյական շահը, բարոյական և նյութական պահանջմունքների բավարարումը: Այս պահանջմունքների ուսումնասիրության վրա էլ աղանդները հիմնում են մարդկանց ընդգրկելու, ներգրավելու իրենց լծակները:

Ցանկացած այդպիսի կրոնական համայնք, որն ստեղծվել է ինչ-որ մարդկանց կողմից, ինչ-որ նպատակներով, անպատճառ ունի ֆինանսավորում, և մարդկանց ներգրավելու ձևերից մեկը նյութական կողմն է: Այսինքն՝ այստեղ կարող են հաշվարկել նյութապես անապահով խավի համար նրանց զգոնության սթափության ցածր աստիճանը օտար գաղափարների նկատմամբ, մեր հասարակության պարագայում խոցելիության գլխավոր գործոն-կենսապայման հանդիսացող «աշխատանքի» բացակայությունը և դրա հետ կապված խնդիրները, որոնք ներառում են տարիքային բոլոր խմբերը: Կրթվածության տարբեր աստիճանները անկախ սեռից: Սոցիալական բազմազան խնդիրները դժվարացնում են մարդկանց և՛ կենսական, և՛ բարոյական պահանջմունքների բավարարումը, որն անչափ կարևոր է մարդ էակի համար: Անձի համար կարևորագույն պայման է սոցիալական կապերում ընդգրկված լինելը, էմոցիոնալ շփումներն այլ մարդկանց հետ, հասարակական հարաբերություններին գործուն մասնակցությունը, ինքնառեպակցացումը՝ գործունեության, աշխատանքի մեջ, ինքնաբավարարվածությունը, մտերիմների հետ շփումներից, փոխհարաբերություններից առաջացող ինքնահարգանքը; համապատասխան ինքնագնահատականը, տարիքային ճգնաժամերից բնականոն անցումը, կյանքի իմաստի փնտրտուքները և վերարժեվորումը: Հակառակ դեպքում անձը խոցելի է, և առաջացած դատարկությունը, միայնությունը մեծ «խոռոչ» են, «բաց» են, որտեղ լցվում են աղանդավորական գաղափարները:

«Մերձեցումը խմբի հետ ժամանակակից Արևմտյան հասարակության համար անձնական մեծությունից խուսափելու գերակշիռ միջոց է: Այդ մերձեցումը, որի մեջ մարդը, որ-

պես անհատականություն, զգալի չափով կորցնում է իրեն, ունի նպատակ՝ չառանձնանալ, միանձուլվել բոլորի հետ: Այդպիսի հարմարվողականությունը խթանելու համար կիրառվում են սպառնալիքը և բռնությունը, ներշնչումը և քարոզչությունը»⁵:

Անձը բարոյական շահի տեսանկյունից մեծ շահագրգռվածություն ունի գտնվել նման զանգվածում, որտեղ որպես անձ փորձում է զգալ իր «գոյությունը»՝ անկախ կենցաղից, որտեղ կա գաղափար, որը վերափոխաստավորում է իր գոյությունը նորովի, վերարժեքավորում է «իր ունեցածը» և անպատճառ ինքնահաստատման ասպարեզի հնարավորություն և ուղղություն ընձեռում:

Այսինքն՝ այս ամենը խոսում է այն մասին, որ անձի համար բարձրակարգ պահանջ-մունքների բավարարման ցանկությունը, պահանջն ավելին է, քան սովորաբար պատկերացնում ենք:

Յուրաքանչյուր տարիքի և սեռի համար միշտ կարևոր է անձի գոյությունը և սեփական կարևորության հաստատումն իր համար, իսկ դա կատարվում է շնորհիվ հասարակության, միկրոմիջավայրի սոցիալական հարաբերությունների: Պայմանավորված կրթության աստիճանով և մտավոր կարողություններով յուրաքանչյուր անհատ բավարարում է իր հուզական, հոգևոր, ինտելեկտուալ պահանջմունքներն ինչպես կարող է և որտեղ կարող է:

Մեր երկրում աղանդները դեռ տարածում են գտնում և դեռ կգտնեն, քանի որ առկա են բոլոր ախտածին պայմանները, նպաստավոր պայմանները՝ դրանց մեծաքանակ դառնալու: Օնորհիվ համապատասխան ազդեցության միջոցների, «քարոզիչների» ակտիվ ջանքերի՝ օրըստօրե համալրվում են նրանց շարքերը մարդկանցով, որոնք հոգեբանական օգնության կարիք ունեն և ներգրավվում են հոգեբանական խնդիրները լուծելու գայթակղվածությամբ:

Այս դեպքում վտանգի տակ է դրվում ոչ միայն առանձին անձի իրական «մեկուսացումը», «օտարումը» և ինքնակառավարումը, այլև սկսվում է գաղափարական «անգիտակցական դավաճանությունը», հասարակության թուլացումը, ազգային ինքնագիտակցության փոփոխությունը, ազգային ինքնահարգանքի բացակայությունը և, իհարկե, դավաճանքային մի շարք հարցեր, որոնք նույնպես այս կամ այն կերպ առնչվում են «պետականության» հետ:

⁵ Է. Ֆրոմ, Սիրելու արվեստը, Երևան, 1996, էջ 22: